

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет лісового господарства та екології
Кафедра екології

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

Русин Микола Григорович

УДК 622:504

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**«Правові аспекти захисту довкілля на прикладі Поліського природного
заповідника»**

101 Екологія

Подається на здобуття освітнього рівня магістр

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело _____ М.Г. Русин

Керівник роботи
Борисюк Борис Васильович
к. с-г. н., доцент

Житомир – 2023

АНОТАЦІЯ

Русин М.Г. Правові аспекти захисту довкілля на прикладі Поліського природного заповідника. Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 101 «Екологія» - Поліський національний університет. Житомир. 2023.

В першому розділі роботи наведені результати оцінки протидії кримінальним порушенням в сфері охорони довкілля за джерелами літератури, іншими матеріалами.

В другому розділі наведені обговорення проблеми правової діяльності Поліського природного заповідника. Наведенні матеріали судової практики з розгляду справ адміністративної відповідальності в сфері захисту довкілля. Аналіз адміністративних правопорушення на території Поліського природного заповідника.

Ключові слова: заповідник, кримінальна відповідальність, правопорушення, адміністративні правопорушення, кодекс, закон, злочини, правові основи, боротьба, судова практика.

SUMMARY

Rusyn M.G. Legal aspects of environmental protection on the example of the Polissky Nature Reserve. Qualification work on manuscript rights.

Qualification work for obtaining the second (master's) level of higher education in the specialty 101 "Ecology" - Polis National University. Zhytomyr. 2023.

In the first section of the work, the results of the assessment of combating criminal violations in the field of environmental protection based on literature sources and other materials are given.

The second chapter discusses the problem of the legal activity of the Polish nature reserve. The cited materials of judicial practice on consideration of cases of administrative responsibility in the field of environmental protection. Analysis of administrative offenses on the territory of the Polissky Nature Reserve.

Key words: reserve, criminal responsibility, offenses, administrative offenses, code, law, crimes, legal bases, struggle, court practice.

ЗМІСТ

ВСТУП	– 5
РОЗДІЛ 1. Протидія кримінальним порушенням в сфері охорони довкілля	
1.1. Боротьба з кримінальними правопорушення, які посягають на навколишнє природне середовище.....	– 8
1.2. Аналіз стану злочинності проти довкілля.....	– 11
1.3. Воєнні злочини проти довкілля в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України.....	– 17
1.4. Захист інтересів держави в сфері довкілля в судовому порядку...	– 20
Розділ 2. Діяльність Поліського природного заповідника в сфері охорони довкілля	
2.1. Історія створення та особливості діяльності Поліського природного заповідника.....	– 27
2.2. Правові основи діяльності Поліського природного заповідника...	– 29
2.3. Адміністративна відповідальність в сфері захисту довкілля	– 35
2.4. Аналіз судової практики з розгляду справ про адміністративні правопорушення в сфері захисту довкілля	– 37
Висновки	– 49
Список використаних джерел	– 52

ВСТУП

Актуальність теми. Економічний розвиток кожної держави та покращення благополуччя її населення є, передусім, наслідком експлуатації природних ресурсів. Зворотною стороною цього процесу є шкідливий вплив на навколишнє природне середовище, його забруднення, виснаження природних запасів, що призводить до значного погіршення стану екології з подальшим негативним впливом на здоров'я людей.

При цьому кожне теперішнє покоління повинно дбати про те, що залишить у спадок своїм нащадкам. І, в першу чергу, це повинні бути не матеріальні блага, а середовище, придатне для здорового і гармонійного життя.

Зважаючи на взаємну обумовленість і взаємозалежність добробуту та екології, використання природних ресурсів повинно мати збалансований характер, що забезпечить сталий розвиток на покоління вперед.

В Україні, як сучасній правовій державі, на національному рівні, цього можна досягти шляхом прийняття та безумовного виконання низки нормативно-правових актів у сфері охорони навколишнього природного середовища. Не менш важливим аспектом є підвищення правосвідомості громадян та прищеплення їм відчуття відповідальності перед наступними поколіннями.

При цьому, підвищеної уваги та рівня захисту потребують об'єкти природно-заповідного фонду. Адже на їх базі не лише здійснюються заходи зі збереження природи, а й проводяться відповідні наукові дослідження щодо зменшення рівня антропогенного впливу.

Одним із таких об'єктів природно-заповідного фонду є Поліський природний заповідник. Його діяльність регулюється національним законодавством, яке, у багатьох аспектах є недосконалим, застарілим і, як наслідок, не ефективним.

У зв'язку з цим, з метою припинення втрат біологічного різноманіття, на постійній основі повинна проводитися робота щодо удосконалення нормативно-правової бази та методів захисту об'єктів природи з урахуванням рекомендацій міжнародних документів.

Мета досліджень: оцінити рівень ефективності застосування правових норм для захисту довкілля в Поліському природному заповіднику.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини що виникають внаслідок вчинення порушень законодавства в сфері охорони природи.

Предметом дослідження є суспільні відносини в сфері природоохоронного законодавства та особливості правозастосування.

Методи дослідження. При дослідженні застосовувались як загальні, так і спеціальні методи. Зокрема, логіко-семантичний та формально-логічний методи, метод історико-правового аналізу, порівняльно-правовий метод, метод системного аналізу, діалектичний метод, метод статистичного аналізу.

Завдання дослідження:

- висвітлити методологію та сутність правових аспектів захисту довкілля;
- визначити сутність та стан боротьби з кримінальними правопорушеннями, що посягають на довкілля;
- визначити сутність та стан позакримінального аспекту боротьби з порушеннями законодавства в сфері захисту довкілля;
- визначити сутність та стан адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення;
- визначити міжнародно-правові методи захисту природи;
- визначити особливості відповідальності за правопорушення проти природи, вчинені в умовах збройної агресії російської федерації;
- вивчити особливості діяльності Поліського природного заповідника в сфері охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду та надати практичні рекомендації щодо її покращення.

Теоретичною основою для дослідження стали наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених щодо юридичної відповідальності у сфері екології, вітчизняні та міжнародні нормативні акти, відомості державних реєстрів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що окремі положення та висновки, які містяться в роботі можуть бути використані в якості

наукової основи для подальшого вивчення та вирішення недостатньо досліджених проблем правових аспектів захисту природи та у можливості розробки на основі дипломної роботи конкретних пропозицій до законодавства щодо удосконалення правового регулювання у сфері екології, а також підвищення ефективності діяльності Поліського природного заповідника.

Публікації. Матеріали наукових досліджень висвітлено в тезах науково-практичних конференцій:

- Студентські наукові читання – 2023. ДОДАТОК 1.
- Студентській науково-практичній конференції «Технології. Наука. Практика - 2023». ДОДАТОК 2.
- Водні і наземні екосистеми та збереження їх біорізноманіття - 2022 (ДОДАТОК 3).

Структура та обсяг дипломної роботи. Загальний обсяг дипломної роботи становить 65 сторінок. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, 6 підрозділів, висновків та списку використаних джерел, що складає 102 найменування та розміщений на 8 сторінках.

РОЗДІЛ 1

Протидія кримінальним порушенням в сфері охорони довкілля

1.1. Боротьба з кримінальними правопорушеннями, які посягають на навколишнє природне середовище

Небезпека кримінальних правопорушень проти довкілля полягає в тому, що їх наслідки торкаються невизначеного кола осіб та створюють реальну загрозу біологічним основам існування людства. При цьому, заподіяна довкіллю шкода проявляється у небезпечних змінах оточуючого середовища. Такі кримінальні правопорушення створюють собою «екологічну злочинність».

Важливим завданням кожного суспільства є протидія кримінальним правопорушенням в сфері охорони навколишнього природного середовища.

З метою удосконалення існуючих та розроблення нових заходів запобігання екологічним злочинам необхідно провести їх ґрунтовний кримінологічний аналіз.

Середньорічний рівень реєстрації на території України кримінальних правопорушень проти довкілля за період 2013–2020 років становив 0,73% від загальної кількості облікованих. За роками ці показники становлять: 2013 – 0,52%, 2014 – 0,5%, 2015 – 0,56%, 2016 – 0,67%, 2017 – 0,72%, 2018 – 0,72%, 2019 – 0,85%, 2020 – 1,26%. Отже, упродовж зазначеного періоду кількість таких злочинів зростала [52].

Наведемо загальну характеристику злочинності відповідної категорії та розглянемо їх динаміку за останні роки.

Кримінальна відповідальність в Україні установлюється виключно Кримінальним кодексом України (далі – КК України).

Кримінальні правопорушення проти довкілля передбачені в однойменному розділі VIII КК України, це статті з 236 по 255 та містять в собі різноманітні склади кримінально-протиправних діянь [4].

Частина 1 статті 11 КК України визначає кримінальним правопорушенням суспільно небезпечне винне діяння (дію або бездіяльність), яке вчинене

суб'єктом кримінального правопорушення і відповідальність за яке передбачена цим Кодексом.

Наведене визначення є універсальним для будь-яких кримінальних правопорушень, тому кримінальне правопорушення проти довкілля характеризується тим, що посягає на будь-яку складову довкілля, яка є об'єктом кримінально-правової охорони, і які вчиняється відповідним суб'єктом злочину.

Ознаками кримінальних правопорушень проти довкілля виступають: 1) суспільна небезпечність діянь; 2) винність особи; 3) протиправність дій; 4) відповідний суб'єкт правопорушення; 5) специфічний об'єкт кримінально-правової охорони.

Суспільна небезпечність має якісні (важливість об'єкта посягання, характер, спосіб вчинення тощо) та кількісні та кількісні характеристики (кількість об'єктів посягання розмір заподіяної шкоди тощо).

Необхідно враховувати, що наслідки кримінальних правопорушень проти довкілля можуть наставати не відразу, а через деякий проміжок часу.

За приписами розділу V КК України (ст. 23-25) вина – це психічне ставлення особи до вчиненого та його наслідків у формі умислу або необережності. У свою чергу умисел може бути прямий і непрямий, а необережність мати місце у формі кримінальної протиправної самовпевненості або недбалості.

Суспільно небезпечні діяння проти довкілля також можуть мати подвійну (змішану) форму вини. Це, наприклад, кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 236; 239-244; 247; 250; 251; 254 КК України.

Обов'язковою умовою притягнення особи до кримінальної відповідальності є вчинення кримінального правопорушення суб'єктом злочину тобто фізична особа повинна бути осудною та досягнути віку кримінальної відповідальності (ст. 18). Для кримінальних правопорушень проти довкілля цей вік – 16 років.

Кримінальну відповідальність за низку кримінальних правопорушень проти довкілля встановлено виключно для спеціальних суб'єктів, зокрема службових осіб, які наділені специфічними повноваженнями у цій сфері.

Обов'язковою ознакою кримінальних правопорушень проти довкілля також виступає об'єкт кримінально-правової охорони.

При цьому, законодавець установив, що об'єкти природно-заповідного фонду України й інші території та об'єкти підлягають особливій державній охороні. Також здоров'я і життя людей підлягає державній охороні негативного впливу несприятливої екологічної обстановки [13].

Чинний КК України містить всього одну норму, яка прямо захищає об'єкти заповідного фонду – статтю 252 – умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду.

Поряд з тим, низка статей кодексу визначає злочини проти заповідного фонду як кваліфікуючу ознаку або складову об'єктивної сторони: стаття 240 ч. 3, 4, стаття 240⁻¹ ч. 2, стаття 246 ч. 3, 4, стаття 248.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно підкреслити, що лише сукупність всіх специфічних ознак кримінального правопорушення є підставою для висновку, що вчинене діяння є кримінальним правопорушенням проти довкілля [63].

1.2. Аналіз стану злочинності проти довкілля

Для цілей нашого дослідження необхідно проаналізувати структуру та динаміку кримінальних правопорушень проти довкілля.

Відповідно до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-серпень 2023 року (Форма № 1(місячна), затверджена наказом Генерального прокурора від 30 червня 2020 року № 299 За погодженням з Держстатом) обліковано у звітному періоді 3531 кримінальних правопорушень проти довкілля, з них: 2708 злочинів, 823 кримінальних проступків.

У відсотковому співвідношенні кримінальні правопорушення проти довкілля складають 1 % від загалом облікованих кримінальних правопорушень (345 739).

За об'єктом посягання зареєстровані за звітний період кримінальні правопорушення проти довкілля мають таку структуру (в дужках – відсоткове відношення до зареєстрованих):

- Порухення правил екологічної безпеки, ст. 236 – 20 (0,6%);
- Забруднення або псування земель, ст. 239 – 224 (6,4%);
- Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель, ст. 239-1 – 40 (1,1%);
- Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, ст. 239-2 – 11 (0,3%);
- Порухення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин, ст. 240 – 353 (10%);
- Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину, ст. 240-1 – 140 (4%);
- Забруднення атмосферного повітря, ст. 241 – 51 (1,4%);
- Порухення правил охорони вод, ст. 242 – 75 (2%);
- Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, ст. 245 – 15 (0,4%);

- Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, ст. 246 – 1772 (50%);
- Порушення законодавства про захист рослин, ст. 247 – 7 (0,2%);
- Незаконне полювання, ст. 248 – 11 (0,3%);
- Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, ст. 249 – 558 (16%);
- Порушення ветеринарних правил, ст. 251 – 4 (0,1%);
- Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду, ст. 252 – 31 (0,9%);
- Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля, ст. 253 – 1 (0,03%);
- Безгосподарське використання земель, ст. 254 – 218 (6%).

Таким чином, з усіх зареєстрованих злочинів проти довкілля половину зафіксовано у галузі охорони лісів. Кримінальні правопорушення об'єктом посягання яких є ліс, надра та добувний промисел становлять понад $\frac{3}{4}$ від зареєстрованих [23].

Для цілей нашого дослідження приведемо такі ж показники виключно по Житомирській області.

Відповідно до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-серпень 2023 року (Форма № 1(місячна), затверджена наказом Генерального прокурора від 30 червня 2020 року № 299 За погодженням з Держстатом) обліковано у звітному періоді 120 кримінальних правопорушень проти довкілля, з них: 117 злочинів, 3 кримінальні проступки.

У відсотковому співвідношенні кримінальні правопорушення проти довкілля складають 1,3 % від загалом облікованих кримінальних правопорушень по області (9344).

За об'єктом посягання зареєстровані за звітний період кримінальні правопорушення проти довкілля мають таку структуру (в дужках – відсоткове відношення до зареєстрованих):

- Порушення правил екологічної безпеки, ст. 236 – 2 (2%);
- Забруднення або псування земель, ст. 239 – 8 (7%);
- Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель, ст. 239-1 – 0;
- Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, ст. 239-2 – 1 (0,8%);
- Порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин, ст. 240 – 10 (8%);
- Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину, ст. 240-1 – 5 (4%);
- Забруднення атмосферного повітря, ст. 241 – 0;
- Порушення правил охорони вод, ст. 242 – 5 (4%);
- Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, ст. 245 – 0;
- Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, ст. 246 – 87 (72,5%);
- Порушення законодавства про захист рослин, ст. 247 – 0;
- Незаконне полювання, ст. 248 – 0;
- Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, ст. 249 – 0;
- Порушення ветеринарних правил, ст. 251 – 0;
- Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду, ст. 252 – 0;
- Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля, ст. 253 – 0;
- Безгосподарське використання земель, ст. 254 – 2 (2%).

Таким чином, наведе свідчить про те, що структура злочинів проти довкілля, зареєстрованих по всій території України та виключно по Житомирській області суттєво не відрізняється.

Водночас, є певна категорія злочинів, яких в Житомирській області не зафіксовано.

Поряд з тим, найбільш чисельна категорія злочинів проти охорони лісу в області має ще на понад 20 % більшу питому вагу, ніж по Україні та становить 72,5%.

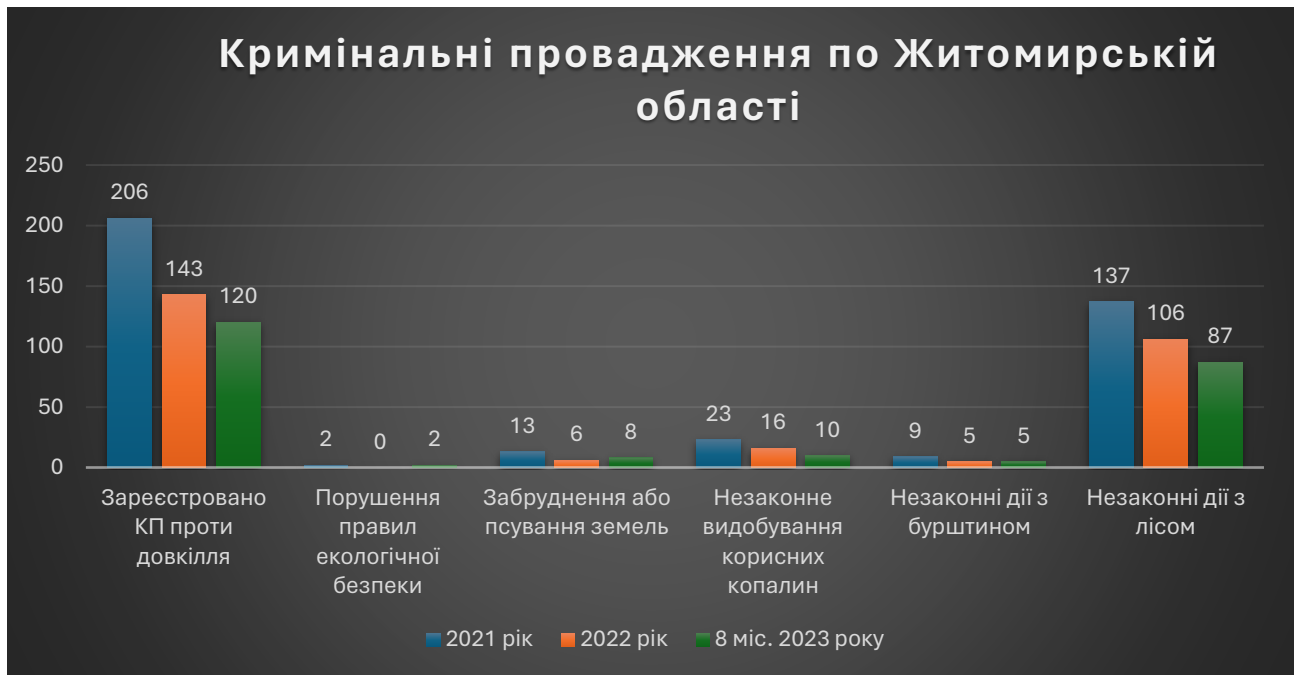
Таким чином, статистичні показники указують на менший відсотковий показник від загальнодержавного щодо вручених повідомлень про підозру та направлення обвинувальних актів до суду та більший відсотковий показник щодо закриття та залишку без прийняття кінцевого рішення кримінальних проваджень цієї категорії по області. Наведене свідчить про необхідність вжиття додаткових ефективних заходів, спрямованих на боротьбу з кримінальними правопорушеннями щодо незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу.

Таким чином, у 2022 році, незважаючи на загальний ріст виявлених злочинів по Україні, на території області цей показник залишився майже незмінним (-1%).

Поряд з тим, як по області (-44%), так і в цілому (-35%), відбулося значне зменшення зафіксованих злочинів проти довкілля. Такий стан справ може бути пов'язаний з повномасштабною збройною агресією російської федерації проти України, окупацією частини території нашої держави, специфікою роботи правоохоронних органів в умовах воєнного стану та спадом економічної активності в цей період.

Необхідно також відмітити, що найбільш поширена категорія кримінальних правопорушень – незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу (ст. 246 КК України) зазнала порівняно меншого падіння: 17 % по Україні та 29 % по Житомирській області.

Для кращого розуміння динаміки у цій галузі наведемо основні показники по Житомирській області за період 2021-2023 років у діаграмі:

Наведені статистичні показники свідчать про суттєве зниження рівня злочинності у перший протистояння збройній агресії РФ. Поряд з тим в 2023 році рівень злочинів проти довкілля знову збільшується та за 8 місяців цього року по окремих показниках майже зрівнявся або навіть перевищив показник за повний 2022 рік [23].

Необхідно зазначити, що від початку війни з російською федерацією посилено кримінальну відповідальність за низку злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту.

Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» низку складів злочинів проти власності (статті 185 (крадіжка), 186 (грабіж), 187 (розбій), 189 (вимагання), 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем) доповнено кваліфікуючою ознакою щодо їх вчинення в умовах воєнного або надзвичайного стану чим значно посилено ступінь відповідальності [5].

Поряд з тим, жодних змін у розділ VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля» КК України законодавцем не внесено.

Проте статті 13, 14.16 Конституції України визначають особливий режим використання і охорони землі, надр та інших природних ресурсів в межах

території України, континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони. При цьому, держава декларує, що забезпечення інтересів суспільства у сфері екології є обов'язком держави [1].

Тому, на нашу думку, боротьба зі злочинами проти довкілля, об'єкти якого фактично є власності усього українського народу, а також особливо цінним ресурсом у воєнний час, повинна посісти пріоритетне в діяльності державних органів.

Задля ефективності такої боротьби вбачається за доцільне прирівняти умисну форму розкрадання чи знищення природних ресурсів до мародерства в умовах воєнного або надзвичайного стану та значно посилити відповідальність за кримінальні правопорушення цієї категорії.

Зазначені заходи можливо реалізувати виключно через внесення змін до відповідних статей КК України шляхом доповнення їх відповідними кваліфікованими складами кримінальних правопорушень.

Окрему посилену відповідальність необхідно передбачити за вчинення таких злочинів на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду.

При цьому, з метою реалізації функції невідворотності покарання, протидія кримінальним правопорушенням проти довкілля повинна бути одним із стійких пріоритетів в діяльності правоохоронних органів.

Незважаючи на те, що території та об'єкти природно-заповідного фонду перебувають під посиленним захистом держави, чинні статистичні звіти (інформація з яких наведена вище) не містять розмежування за таким показником.

У зв'язку з цим, з метою покращення обліку рівня злочинності та посилення контролю за діяльністю правоохоронних органів вбачається за доцільне Єдиний звіт про кримінальні правопорушення (Форма № 1(місячна), затверджена наказом Генерального прокурора від 30 червня 2020 року № 299 За погодженням з Держстатом) доповнити відповідними графами щодо обліку злочинів території та об'єктах природно-заповідного фонду.

1.3. Воєнні злочини проти довкілля в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України

З початку збройної агресії проти нашої держави росіянами вчинено і на теперішній час вчиняється велика кількість злочинів проти довкілля, наслідки яких долатимуть покоління людей, у тому числі за межами України.

Кількість і масштаб таких злочинів є безпрецедентним, тому вони мають бути зафіксовані, розслідувані, та розглянуті в національних і міжнародних судах. При цьому агресор повинен відшкодувати всі завдані збитки [49].

Окремою трагічною главою нашої історії є підриг окупаційними військами греблі Каховської гідроелектростанції імені П. С. Непорожнього.

Так, на катастрофічні наслідки підригу греблі Каховської ГЕС звернув увагу Президент України під час зустрічі із членами Міжнародної робочої групи щодо екологічних наслідків війни та наголосив, що агресор повинен відповідати за злочини екоциду, якими завдано великої шкоди аграрній сфері та біорізноманіттю регіону [64].

За інформацією Генерального прокурора 174 кв км або близько 30% території України забруднені вибухонебезпечними предметами. Понад 2,4 мільйонів гектарів лісів пошкоджено. Оскільки інтенсивні бойові дії тривають, продовжується руйнація природних та аграрних угідь, унаслідок чого виникає загроза глобальній продовольчій безпеці.

Поряд з тим, розслідуються понад 200 воєнних злочинів проти довкілля та 15 випадків екоциду. Україна – перша держава, яка розслідує злочини цієї категорії у такому масштабі [46].

За офіційними підрахунками Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України наслідки від підригу росією дамби Каховської ГЕС складають: 146,4 млрд грн орієнтовних збитків; затоплено 5 населених пунктів, зменшено об'єм води на 14,8 млрд куб. км; площа підтоплених лісів складає 63,5 тис. га.

За даними Державної екологічної інспекції збитки, внаслідок воєнних дій, сягають понад 2,1 трильйони гривень [65].

За даними екологічного чат-боту SaveEcoBot, згідно інформації наданої користувачами станом на 15.09.2023 зафіксовано 614 екозлочинів.

При цьому поділ екозлочинів за об'єктами природи наступний: 9,9 % або 66 щодо водних ресурсів; 4,4 % або 27 – військові відходи; 24,9 % або 153 – промислові аварії; 2,9 % або 18 – радіаційні об'єкти; 6,4 або 39 ґрунти; 12,1 % або 74 – зелені насадження; 39,4 або 242 – інше.

У Кримінальному кодексі України Статтею 441 встановлено кримінальну відповідальність за екоцид, який полягає у масовому знищенні рослинного або тваринного світу, отруєнні атмосфери чи водних ресурсів, вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу.

Зазначений злочин віднесено до розділу XX цього Кодексу «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку».

У цьому ж розділі передбачено відповідальність за інші злочини, наслідком яких може бути руйнівний вплив на навколишнє природне середовище та поставити під загрозу виживання людей а також інших живих організмів: стаття 438 (порушення законів та звичаїв війни); стаття 439 (застосування зброї масового знищення); стаття 442 (геноцид);

Наразі ведеться робота з притягнення агресора до відповідальності за злочини проти довкілля, як держави росії за неспровоковану агресію і порушення статуту ООН, так і окремих посадовців рф та військових за воєнні злочини та злочини екоциду.

Поряд з тим, визначення з 441 статті «Екоцид» не відповідає Міжнародному праву, що унеможливорює винесення цих злочинів на розгляд міжнародних судів, оскільки немає жодного міжнародного документу, який би визнавав екоцид як такий.

Таким чином, війна в Україні та злочини росіян дають поштовх для міжнародного права щодо встановлення екоциду злочином, для чого потрібна співпраця між науковими, експертними установами, громадськістю та органами правопорядку й правосуддя. Також потребує внесення змін до відповідної статті Кримінального кодексу.

Таким чином, необхідно запроваджувати міжнародну криміналізацію злочину екоциду й відповідного механізму відповідальності як індивідів, так і держави [71].

Воєнні злочини проти довкілля необхідно розслідувати задля захисту українців, попередження вчинення таких злочинів у майбутньому. Зараз перед Україною постав обов'язок створити прецедент щодо притягнення винних у нищенні довкілля до відповідальності.

Відповідно віднесення екоциду до злочинів за міжнародним правом матиме превентивну дію на поведінку воюючих сторін у майбутніх конфліктах [66].

На сьогодні основними напрямками для вдосконалення діяльності визначаються встановлення злочину «екоцид», його кваліфікуючих ознак та відмежування від інших кримінальних правопорушень, вчинених в умовах збройної агресії [67].

Таким чином, на національному рівні слід забезпечити фіксування протиправних дій, збір доказів у цих справах та їх ефективне розслідування. Також слід опрацювати питання відшкодування трильйонів збитків через національну судову систему.

1.4. Захист інтересів держави в сфері довкілля в судовому порядку

В Україні діє ціла мережа правоохоронних органів та органів державного контролю до повноважень яких належить, у тому числі, протидія порушенням законодавства у сфері охорони довкілля.

Поряд з тим, правом представляти інтереси держави в суді наділені виключно органи прокуратури (ст. 131-1 Конституції України).

Представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді також урегульовано статтею 23 Закону України «Про прокуратуру» та полягає у здійсненні, на підставі і в межах повноважень, дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави [18].

Крім того, видано наказ Генерального прокурора від 21 серпня 2020 року № 389 «Про організацію діяльності прокурорів щодо представництва інтересів держави в суді» за приписами якого відомості для встановлення наявності підстав для представництва прокурором здобуваються з інших джерел, зокрема інформації органів державної влади та/або місцевого самоврядування, матеріалів кримінальних проваджень та справ про адміністративні правопорушення, публікацій у ЗМІ та мережі Інтернет, відкритих даних, звернень тощо [19].

Облік такої діяльності проводиться у відповідних статистичних звітах.

Так, відповідно до звіту Форми № П «квартальна», затвердженого наказом Генерального прокурора від 20 січня 2021 року № 11, зі змінами від 08 серпня 2022 року № 148 за погодженням з Держстатом, можемо виокремити такі показники щодо роботи прокуратури в природоохоронній сфері за січень - червень 2023 року.

За указаний період у провадженні суду перебувало 805 справ у сфері охорони навколишнього природного середовища, а також 3110 справ у сфері земельних відносин, що становить 14 % та 53 % відповідно від загальної кількості справ на захист інтересів держави (5834).

Таким чином, кількість поданих позовів на захист інтересів держави у сфері охорони навколишнього природного середовища становить понад дві третини від загальної кількості позовів.

Наведе свідчить про значне поширення порушень у цій сфері, що вимагає постійної уваги держави задля забезпечення належного стану законності.

Показовою також є сума, на яку заявлено позови у цих справах: 20 148 321 000 грн у сфері охорони навколишнього природного середовища та 101 334 251 000 грн у сфері земельних відносин.

Наведені суми, становлять понад 86 % від загальної суми, на яку заявлені позови (140 663 778 000 грн) або 14 % і 72 % відповідно.

Таким чином порушення вимог законодавства у сфері захисту природи мають не лише значний кількісний, а й вагомий вартісний вираз.

Показники результатів роботи органів прокуратури за напрямком представництва інтересів держави в суді вказують на те, що більшість зусиль спрямовано на подолання виявлених порушень законодавства у сферах охорони навколишнього природного середовища та земельних відносин, про що свідчить понад 67 % поданих від загальної кількості позовів та понад 86 % у грошовому виразі заявлених вимог.

Крім того, прокурорами забезпечено участь у 2 591 судовій справі у відповідних сферах, що становить більше половини від загальної кількості (4 813).

Також за результатами представництва з питань охорони НПС розпочато 129 кримінальних проваджень, у сфері земельних відносин – 297, що становить 37 % від загальної кількості [20].

Таким чином, суха статистика кількісних показників роботи вказує на надзвичайну поширеність правопорушень саме у цих сферах, що потребує вжиття додаткових заходів та концентрації зусиль з метою їх подолання.

При цьому, результати роботи правоохоронного органу також вказують на нагальну необхідність вжиття ефективних заходів на рівні законодавчої і

виконавчої гілок влади держави, спрямованих на подолання причин і умов, що сприяють таким правопорушенням.

Адже, не лише шляхом постійної боротьби з наслідками протиправної діяльності, а, передусім, завдяки знищенню їх першоджерела, можливо досягти належного стану законності у будь-якій сфері суспільних відносин.

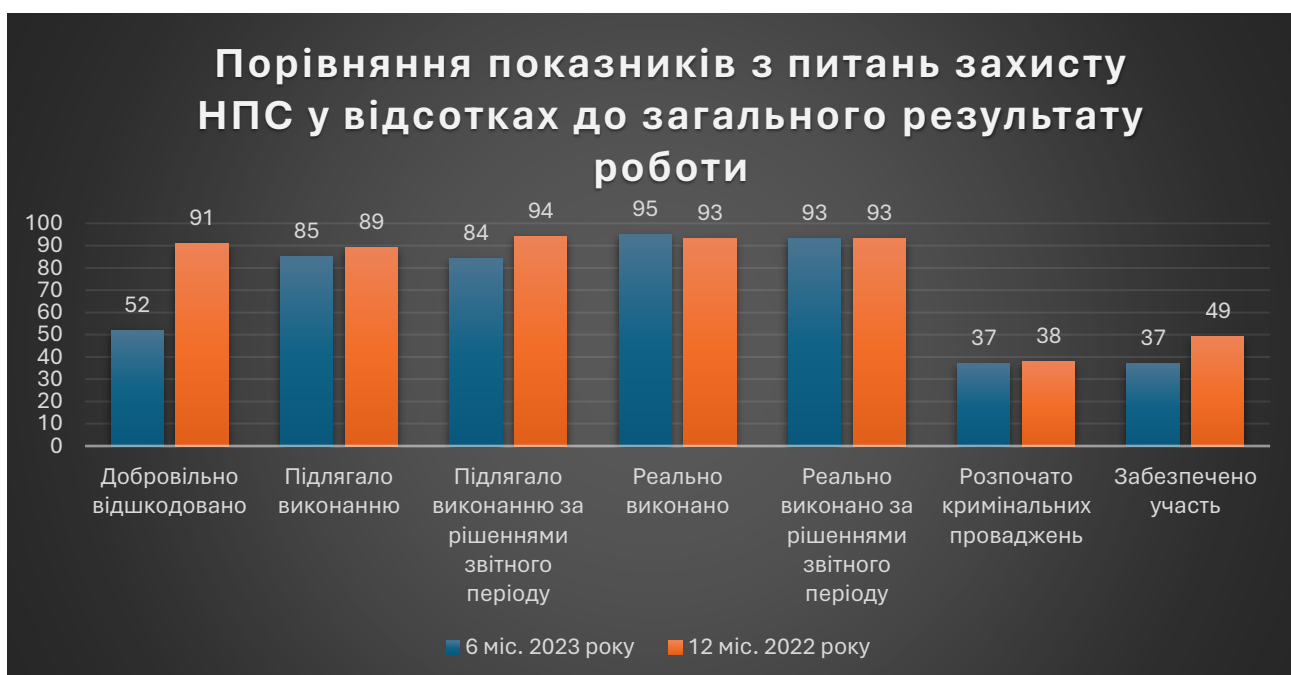
З метою встановлення динаміки стану захисту органами прокуратури інтересів держави необхідно дослідити основні статистичні показники за минулі звітні періоди.

Відповідно до звіту Форми № П «квартальна», затвердженого наказом Генерального прокурора від 20 січня 2021 року № 11, зі змінами від 08 серпня 2022 року № 148 за погодженням з Держстатом, відобразимо показники щодо результатів роботи прокуратури в природоохоронній сфері за 12 місяців 2022 року.

Результати роботи органів прокуратури за 2022 рік та 6 міс. 2023 року свідчать, що більшість вжитих заходів засобами представницького характеру мали місце з питань земельних відносин. Разом із діяльністю в галузі охорони навколишнього природного середовища вони складають переважну більшість від загальних результатів роботи.

Оскільки землі в Україні перебувають під особливим контролем і охороною держави, вважаємо, що у проаналізованій звітності наведений поділ результатів роботи має скоріше штучний характер, зумовлений необхідністю виділення саме показників з питань земельних відносин.

З метою наочності демонстрації актуальності діяльності в сфері захисту навколишнього природного середовища, наведемо відповідні статистичні показники в у відсотковому відношенні до загальних результатів роботи органів прокуратури.

Для цілей нашого дослідження наведемо відповідні показники в діяльності Житомирської обласної прокуратури для порівняння питомої ваги у

загальних результатах роботи та відсоткового співвідношення із наведеними вище загальнодержавними показниками результатів роботи [21].

Статистичний показник	Значення показника (кількість в од. або сума в тис. грн)	Значення загального показника (кількість в од. або сума в тис. грн)	Відсоток від загального показника
Справи, які перебувають у провадженні суду у сфері охорони НПС	18	275	6,5
Справи, які перебувають у провадженні суду з питань земельних відносин	121		44
Сума, на яку заявлено позови, заяви у сфері охорони НПС	765 553	5 275 443	15
Сума, на яку заявлено позови, заяви з питань земельних відносин	4 302 712		82
Кількість задоволених позовів у сфері охорони НПС	12	116	10
Кількість задоволених позовів з питань земельних відносин	47		41
Сума задоволених позовів у сфері охорони НПС	4 527 571	1 053 825	2,2
Сума задоволених позовів з питань земельних відносин	57 063 388		77
Сума коштів чи вартість майна, вибуття яких із державної (комунальної) власності попереджено у сфері охорони НПС	690 440	1 111 037	6
Сума коштів чи вартість майна, вибуття яких із державної (комунальної) власності попереджено з питань земельних відносин	103 403		68
Сума, яку добровільно відшкодовано за закритими справами у сфері охорони НПС	153 532	179 970	85
Сума, яку добровільно відшкодовано за закритими справами з питань земельних відносин	25 502		14
Сума за рішеннями усього, що підлягають виконанню у сфері охорони НПС	24 672	2 175 583	1

Сума за рішеннями усього, що підлягають виконанню з питань земельних відносин	2 070 891		95
Сума за рішеннями звітного року, що підлягають виконанню у сфері охорони НПС	21 363	1 444 803	1.5
Сума за рішеннями звітного року, що підлягають виконанню з питань земельних відносин	1 355 713		94
Сума, на яку реально виконано рішення суду у сфері охорони НПС	7 500	1 789 947	0.5
Сума, на яку реально виконано рішення суду з питань земельних відносин	1 777 264		99
Сума, на яку реально виконано рішення суду звітного року у сфері охорони НПС	7 454	1 138 339	0.7
Сума, на яку реально виконано рішення суду звітного року з питань земельних відносин	1 127 144		99
Кількість задоволених скарг щодо оскарження діяльності посадових осіб органів державної виконавчої служби у сфері охорони НПС	1	14	7
Кількість задоволених скарг щодо оскарження діяльності посадових осіб органів державної виконавчої служби з питань земельних відносин	3		22
Кількість внесених апеляційних скарг у сфері охорони НПС	3	80	4
Кількість внесених апеляційних скарг з питань земельних відносин	60		75
Кількість внесених касаційних скарг у сфері охорони НПС	3	17	18
Кількість внесених касаційних скарг з питань земельних відносин	11		65
Кількість справ, у яких забезпечено участь прокурора у сфері охорони НПС	11	127	9
Кількість справ, у яких забезпечено участь прокурора з питань земельних відносин	72		57
Кількість розпочатих кримінальних проваджень у сфері охорони НПС	1	34	3
Кількість розпочатих кримінальних проваджень з питань земельних відносин	11		32

Разом з тим, надаючи оцінку наведеним статистичним відомостям необхідно враховувати, що 24 лютого 2020 року відбулося повномасштабне вторгнення військ російської федерації на територію України. Внаслідок цього впродовж тривалого часу діяльність правоохоронних органів, органів державної влади і контролю, а також судів була паралізована.

Проте, співвідношення результатів роботи свідчить, що діяльність із захисту інтересів держави в сфері довкілля не втрачає своєї актуальності та значно переважає над іншими напрямками (зокрема у бюджетній сфері та з питань державної і комунальної власності).

Крім того, наведена статистика сформована саме за результатами виявлення порушень законодавства у сфері довкілля та свідчить про їхню поширеність, оскільки за окремими показниками складає 99% від загальних результатів роботи.

У зв'язку з цим, необхідно констатувати, що протидія порушенням вимог чинного законодавства в сфері охорони довкілля повинна бути стійким пріоритетом в діяльності правоохоронних органів та органів державного контролю.

Задля ефективності такої роботи потребує постійного удосконалення як нормативно-правова база, так і форми й методи роботи відповідальних державних органів.

Поряд з тим, наведені вище статистичні звіти не розмежовують результати діяльності щодо захисту об'єктів природно-заповідного фонду.

Враховуючи, що природно-заповідний фонд перебуває під особливою охороною держави, вбачається за необхідне внести зміни в існуючу систему звітності, доповнивши її відповідними розділами щодо результатів роботи у цій сфері.

Розділ 2. Діяльність Поліського природного заповідника в сфері охорони довкілля

2.1. Історія створення та особливості діяльності Поліського природного заповідника

З прадавніх часів Полісся було нескінченним «лісовим морем» з великою кількістю озер, боліт і річок. В Лісах водилися такі великі ссавці як тур та зубр.

Проте з XIX століття почалися осушувальні роботи та у 1892 році був прокладений Замисловецький магістральний осушувальний канал в районі річки Перги.

Завдяки незначному антропогенному впливу людини природа між річками Уборть та Болотниця зберігалася у відносно первісному вигляді до початку XX століття. Проте трагедія Великої Вітчизняної війни призвела до того, що більше 3 тис. га лісів було вирубано й велика їх площа була знищена пожежеами.

У зв'язку з цим під час утворення Поліського природного заповідника більше половини території займали молоді насадження. Проте, навіть на даний час заповіднику є значна площа старих лісів, а природа значно залікувала сліди впливу людини [68].

Поліський природний заповідник був створений 12 листопада 1968 року. Його площа становить 20104 га, протяжність території зі сходу на захід – 27 км, а з півночі на південь – 21 км. Адміністративний центр знаходиться в с. Селезівка Овруцького району (далі також ППЗ або Заповідник).

Заповідник створений на базі трьох лісництв: Копищанського (6935 га) та Перганського (5665 га) Олевського лісгоспзагу, а також Селезнівського, Словечанського лісгоспзагу (7497 га).

ППЗ створено з метою збереження типових для Полісся природних комплексів, охорони ендемічних та реліктових рослин і тварин, а також відтворення і збагачення природних лісів Полісся.

Територія заповідника складається з лісових масивів, розділених річками, болотами та піщаними пагорбами. Ці природні комплекси, разом із унікальною флорою та раритетною фауною є найбільшою цінністю, що охороняється упродовж усього часу існування заповідника.

Рівнинні ландшафти заповідника перетинають високі піщані дюни та кілометрові гряди. Тут переважають бідні піщані ґрунти, на яких, окрім сосен, берез та ялівцю, не може вижити жодна інша деревна порода [69].

У заповіднику зберігаються природні ландшафти, які згідно Бернської конвенції, належать до територій спеціального збереження Смарагдової мережі Європи (верхові болота, березові та хвойні заболочені ліси, водно-болотні угруповання).

Також тут проходить південна межа більшості бореальних (тайгових) видів рослин (зимолюбка зонтична, веснівка дволиста, пухівка піхвова, грушанка круглолиста, вовче тіло болотне, верба розмаринолиста). Територія населена лісовими видами тварин, значна частина яких також є видами тайгового походження (глухар, лось, заєць білий, рись, орябок, сова бородата тощо) [68].

Відповідно до вимог чинного законодавства вільне відвідування заповідника та будь-яка господарська діяльність на його території заборонені.

Також навколо заповідника створена охоронна зона площею 9878 га, на якій заборонено мисливство, суцільні рубки лісу, проведення меліоративних робіт.

2.2. Правові основи діяльності Поліського природного заповідника

Основними нормативно-правовими актами, які регулюють діяльність Поліського природного заповідника є Лісовий кодекс України, Водний кодекс України, Кодекс України про надра, та низка законів:

- Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 року № 2456-ХІІ. За приписами зазначеного закону до природно-заповідного фонду України належать заповідники (природні та біосферні), національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища (ст. 3).

Відповідно до статей 15-16 цього закону природні заповідники мають загальнодержавне значення та утворюються задля збереження в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтної зони природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, підтримання природних спонтанних процесів і явищ, вивчення природних процесів і явищ [11].

Законом заборонено на території природних заповідників будь-яку діяльність, що суперечить цільовому призначенню заповідника, створює загрозу шкідливого впливу, порушує природний розвиток процесів та явищ.

Разом з тим, законом дозволено на території заповідника проводити низку науково-дослідних робіт та інших завдань відповідно до проекту організації його території, зокрема: виконання відновлювальних робіт на порушених землях, протидія антропогенному впливу, впровадження протипожежних заходів та вибіркового діагностичного відстрілу диких тварин для ветеринарно-санітарної експертизи, проведення екологічної освітньо-виховної роботи тощо.

- Закон України «Про екологічну мережу України» від 24 червня 2004 року № 1864-ІV, яким до складових елементів екомережі включено території та об'єкти природно-заповідного фонду (ст. 5) [12].

- Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ, за приписами якого особливій

державній охороні підлягають території та об'єкти ПЗФ та інші території та об'єкти, визначені законодавством [13].

- Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII, одним із завдань якої є збільшення та розширення територій природно-заповідного фонду [17].

- Закон України «Про тваринний світ» від 13 грудня 2001 року № 2894-III;

- Закон України «Про рослинний світ» від 9 квітня 1999 року № 591-XIV;

- Закон України «Про Червону книгу України» від 7 лютого 2002 року № 3055-III;

- Положення «Про наукову та науково-технічну діяльність природних і біосферних заповідників та національних природних парків», затверджене наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 29.10.2015 № 414.

- Положення «Про екологічну освітньо-виховну роботу установ природно-заповідного фонду України», затверджене наказом Міністерства екології та природних ресурсів України 26.10.2015 № 399.

- Положення «Про службу державної охорони природно-заповідного фонду України», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 липня 2000 року № 1127, відповідно до якого до складу служб державної охорони територій та об'єктів ПЗФ належать керівництво адміністрацій заповідників, працівники підрозділів охорони, а також інших підрозділів цих адміністрацій за переліком згідно з додатком.

Служба держохорони має, зокрема, такі завдання: охорона природних заповідників та диких тварин, забезпечення порядку використання природних ресурсів та додержання вимог щодо відвідування територій, охорону лісових насаджень унаслідок незаконних рубок та пожеж й інших надзвичайних ситуацій, реалізація заходів щодо профілактики та захисту природних комплексів, підтримання у належному стані межових та охоронних знаків,

протипожежних споруд, забезпечення додержання режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду тощо.

З цією метою працівники служби держохорони наділені, зокрема, такими правами: перевіряти законність перебування на території та використання природних ресурсів, доставляти порушників в органи моліції чи місцевого самоврядування для з'ясування особи, складати протоколи про адміністративні правопорушення щодо охорони довкілля, проводити особистий огляд осіб і речей, а також транспортних засобів, подавати клопотання про припинення діяльності, яка порушує вимоги природоохоронного законодавства, направляти матеріали про порушення природоохоронного законодавства до правоохоронних органів для вирішення питання щодо притягнення винних до кримінальної відповідальності тощо.

Перелік таких посадових осіб та норми їх забезпечення визначаються Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України за погодженням з Міністерством внутрішніх справ.

Згідно з додатком до зазначеного Положення службу державної охорони природного заповідника, складають: директор; головний природознавець; начальник філіалу; відділ (сектор) державної охорони природно-заповідного фонду; майстер станції пожежної (природоохоронної); начальник природоохоронного науково-дослідного відділення та його заступник, начальник станції пожежної (природоохоронної), майстер з охорони природи, інженер з охорони природних екосистем, інженер з охорони тваринного світу; інспектор з охорони природно-заповідного фонду, пожежний (респіраторник), спостерігач-пожежний [27].

- Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2021 р. № 443-р, одним із заходів якого є реформування діяльності служби державної охорони природно-заповідного фонду за європейським зразком, зокрема щодо запобігання порушенням природоохоронного законодавства [24].

- Положення про Поліський природний заповідник, затверджене Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 10.03.2009 № 117 (у редакції наказу Міністерства енергетики та захисту довкілля України від 26.12.2019 № 556 [28]).

Відповідно до зазначеного положення Поліський природний заповідник (далі – Заповідник) створений згідно з постановою Ради Міністрів УРСР від 32.1.1968 № 568 «Про організацію нових державних заповідників в Українській РСР» площею 19932 га. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.1992 № 584 державний заповідник визначено як природний заповідник.

Заповідник є неприбутковою, бюджетною, природоохоронною, науково-дослідною установою загальнодержавного значення. Він належить до природно-заповідного фонду України та перебуває під охороною, як національне надбання України. У Заповіднику встановлено особливий режим охорони, використання та відтворення.

Заповідник розташований в північно-західній частині Житомирської області на території Овруцького та Олевського районів.

Відповідно до Державних актів на право користування землею від квітня 1990 року Б № 079550, зареєстрованого в Книзі записів державних актів на право користування за № 8 та Б № 079551, зареєстрованого в Книзі записів державних актів на право користування за № 20, загальна площа Заповідника становить 20104 га. До його складу входять три лісництва: Копищанське, площею 6910 га, Перганське, площею 5697 га та Селезівське, площею 7497 га.

З метою охорони природних комплексів Заповідника від негативного впливу на прилеглих територіях Словечанського і Білоскоролицького лісгоспів, СТОВ «Хочинське» і СТОВ «Перемога», ПСП «Бігунь» у відповідності до Постанови Ради міністрів УРСР від 29.11.1972 № 544 та рішення III-ої сесії 23 скликання Житомирської обласної Ради народних депутатів від 17.09.1998 встановлена охоронна зона площею 9878 гектарів. Режим території охоронної зони визначається окремим Положенням, яке затверджується в установленому порядку Житомирською обласною радою.

Заповідник є юридичною особою, має самостійний баланс, печатки із своїм найменуванням, реєстраційні бюджетні рахунки у відділенні Державного казначейства України, штампи, що реєструються в установленому порядку та бланки.

Заповідник належить до сфери управління Держлісагентства і координується Житомирським обласним управлінням лісового та мисливського господарства України (далі – Житомирське ОУЛМГ).

Юридична адреса та місцезнаходження Заповідника: с. Селезівка, Овруцький район, Житомирська область, 11196.

Заповідник створено з метою збереження унікальних природних комплексів Українського Полісся, генофонду рослинного і тваринного світу, а також місць зростання рідкісних та зникаючих видів рослин, занесених до Червоної книги України.

Заповідник має важливе природоохоронне, наукове, естетичне та освітнє значення в регіоні.

Відповідно до Положення Заповідник виконує такі основні завдання: зберігає природні комплекси та об'єкти на власній території; проводить наукові дослідження і спостереження за станом навколишнього природного середовища та вивчення природних процесів і явищ; розробляє наукові рекомендації з охорони НПС, ефективного використання природних ресурсів; розробка наукових основ збереження, відновлення рідкісних, зникаючих видів рослин та тварин; координує і проводить наукові дослідження; виконує інші заходи, передбачені Проектом організації території Заповідника та охорони його природних комплексів.

Управління Заповідником здійснюється відповідно до законодавства спеціальною адміністрацією (далі – адміністрація). Установу очолює директор, який: вирішує питання його діяльності. У разі відсутності директора, його обов'язки покладаються на головного лісничого.

Особливості діяльності Заповідника визначаються в Проекті організації території Заповідника та охорони його природних комплексів.

На території Заповідника заборонено господарську та іншу діяльність, що не передбачена його цільовим призначенням та шкідливо впливає на природні комплекси та об'єкти.

Поряд з тим, для виконання завдань у Заповіднику, відповідно до Проекту організації території допускається виконання відновлювальних робіт на порушених землях, здійснення заходів щодо запобігання антропогенних змін, впровадження протипожежних заходів та вибіркового діагностичного відстрілу диких тварин, спорудження необхідних для виконання завдань об'єктів, збір рідкісних та інших матеріалів, виконання робіт з наукових досліджень тощо.

Охорона Заповідника покладається на службу його охорони, яка має статус правоохоронного органу. Службу державної охорони Заповідника очолює директор Заповідника, який відповідальний за організацію такої діяльності та забезпечення додержання режиму на територіях. Основними завданнями служби держохорони визначено забезпечення додержання режиму охорони території та природних об'єктів, а також попередження та припинення порушень природоохоронного законодавства.

Як слідує з наведеного вище нормативно-правова база, яка регулює правовідносини в сфері довкілля загалом та щодо діяльності Заповідника зокрема, є досить широкою. При цьому, наведено лише основні правові документи у цій сфері.

Аналіз чинного правового регулювання дає підстави зробити висновок, що законодавство України в сфері регулювання та захисту об'єктів природи намагається йти в ногу з часом та дієво реагувати на виклики сьогодення.

Проте, ні рівень правового забезпечення, ні результати роботи органів державної влади та контролю не можна вважати достатніми. Свідченням цьому є значний рівень порушень законодавства, про що йшлося в першому розділі цього дослідження.

Реагувати на порушення вимог природоохоронного законодавства також покликаний кодекс України про адміністративні правопорушення, аналіз якому буде подано у наступному розділі.

2.3. Адміністративна відповідальність в сфері захисту довкілля

Відповідальність за порушення екологічного законодавства – це важлива складова правового забезпечення охорони довкілля, дбайливого використання природних ресурсів та їх відновлення.

Метою такої відповідальності є попередження і припинення порушень, покарання винних та поновлення порушених прав власників природних ресурсів і природокористувачів.

Найбільш поширеним видом відповідальності за цей вид правопорушень є адміністративна відповідальність, що передбачено Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП).

Перелік правопорушень зазначеної категорії міститься в 7 розділі «Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини» КУпАП.

Особливістю екологічного правопорушення, як винного, протиправного діяння (дії чи бездіяльності), є те, що воно посягає на екологічний правопорядок та створює реальну загрозу заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу або спричиняє таку шкоду.

Таке правопорушення полягає із об'єктивної (зовнішньої) сторони у дії чи бездіяльності, що може спричинити шкоду нормальному функціонуванню суспільних відносин.

За психологічною ознакою таке діяння є винним, проте цивільно-правова відповідальність може наставати незалежно від наявності вини особи у разі заподіяння шкоди джерелом підвищеної небезпеки.

Таким чином, головною ознакою, яка відмежовує екологічне правопорушення від інших є заподіяння ним шкоди природним об'єктам.

Склад екологічного адміністративного правопорушення, як і інших, складається з чотирьох елементів: об'єкту, об'єктивної сторони, суб'єкту, суб'єктивної сторони.

Об'єктивна сторона такого правопорушення характеризується протиправною поведінкою особи, шкодою, що заподіяна, або наявністю реальної загрози щодо заподіяння шкоди. Велика кількість екологічних правопорушень є з формальним складом, тобто відповідальність настає за сам факт порушення незалежно від настання наслідків.

Суб'єктом екологічного правопорушення можуть бути юридичні і фізичні особи. За приписами чинного законодавства адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення для фізичних осіб настає після досягнення 16 років.

За об'єктом екологічні правопорушення класифікуються на земельні, лісові водні, надрові, фауністичні, флористичні, атмосфероохоронні та інші [58].

Крім того, виділяють такі правопорушення, що вчиняються в сфері екологічної безпеки, де суспільні відносини у сфері екологічної безпеки – основний об'єкт та адміністративні проступки, де суспільні відносини у сфері екологічної безпеки – додатковий або факультативний об'єкт [43].

Згідно зі статтею 255 КупАП уповноважені на те посадові особи служби державної охорони природно-заповідного фонду України мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення.

За приписами ст. 221 КУпАП справи про зазначені вище адміністративні правопорушення розглядають судді судів районної ланки. Метою судового розгляду екологічних адміністративних справ є їх вирішення у повній відповідності до чинного законодавства.

На суд покладено обов'язок із правильного і справедливого вирішення справи шляхом застосування і додержання матеріальних та процесуальних норм законодавства й притягнення винних до адміністративної відповідальності [41].

2.4. Аналіз судової практики з розгляду справ про адміністративні правопорушення в сфері захисту довкілля

Для цілей нашого дослідження необхідно провести аналіз розгляду справ про адміністративні правопорушення в сфері охорони природи.

Оскільки повної інформації щодо результатів розгляду адміністративних справ, передбачених главою 7 КУпАП у загальному доступі немає – це потребує збору такої інформації по відомствах.

Водночас, як зазначалося вище, справи про адміністративні правопорушення, протоколи за якими складають посадові особи служби державної охорони природно-заповідного фонду України розглядаються виключно судом (ч. 2, 4, 5 ст. 85, ст. 90, ст. 91 КУпАП).

У зв'язку з цим результати їх розгляду можна побачити у знеособленому вигляді у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Аналіз цієї правозастосовної діяльності за 2020-2023 роки по Житомирській області наведемо у таблиці:

№ з/п	Стаття КУпАП, дата рішення	Уповноважена особа, яка слав протокол (орган)	Суть адміністративного правопорушення	Об'єкт ПЗП	Результати розгляду
1	Ст. 91 01 листопада 2023 року № 283/2633/23	Державна екологічна інспекція Поліського округу	29 вересня 2023 року о 22 годині 00 хвилин, ОСОБА_1 на території ландшафтного заказника місцевого значення «Ворсівський» порушив правила охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а саме: спільно з ОСОБА_2 здійснив незаконний вилов риби.	«Ворсівський»	Повернуто для належного оформлення
2	ч. 2 ст. 85 30 серпня 2023 року № 278/ 2046/23	Товариства з обмеженою відповідальністю «Спеціалізоване мисливське	ОСОБА_1 19.01.2023 о 09 год 20 хв здійснив незаконне добування однієї особини самця дикої козулі за допомогою петель з сталюого дроту в мисливських угіддях ТОВ "СМГ "Ушомир", в наслідок чого заподіяна шкода.	ТОВ «СМГ «Ушомир»	Визнано винним, провадження у справі закрито у зв'язку з закінченням строків накладення

		господарство «Ушомир»			адміністративного стягнення.
3	Ст. 91 14 серпня 2023 року 30 серпня 2023 року № 278/2046/23	Державна екологічна інспекція Поліського округу	03 липня 2023 року о 15 год. 00 хв. гр. ОСОБА_1 порушив правила охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а саме: здійснив заїзд трактором марки «ІСВ» д.н.з. НОМЕР_1 на територію гідрологічної пам'ятки природи місцевого значення «Урочище «Нивки»	«Урочище «Нивки»	Визнано винним та звільнено від адміністративної відповідальності, у зв'язку із малозначністю і обмежитись усним зауваженням.
4	Ст. 91 18 травня 2023 року № 284/492/23	Заступник начальника природного заповідника «Древлянський»	01 травня 2023 року о 22 годині ОСОБА_1 перебував на річці Уж в смт. Народичі Коростенського району Житомирської області, що відноситься до території природного заповідника «Древлянський»	ПЗ «Древлянський»	Закрити у зв'язку із відсутністю в діях складу адміністративного правопорушення.
5	Ст. 91 15 травня 2023 року № 284/491/23	ПЗ «Древлянський»	Не указано	ПЗ «Древлянський»	Направлено для належного оформлення.
6	Ст. 91 27 жовтня 2022 року № 284/898/22	ПЗ «Древлянський»	05 жовтня 2022 року о 14 годині 58 хв. ОСОБА_1 перебував на території виселеного с. Шишелівка природного заповідника «Древлянський», чим порушив правила охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду.	ПЗ «Древлянський»	Визнано винним та звільнено від адміністративної відповідальності, обмежившись усним зауваженням.
7	Ст. 91 04 жовтня 2022 року № 279/3981/22	Відділ поліції № 1 Коростенського РУП ГУНП в Житомирській області	11.08.2022 року о 15 год. 20 хв. ОСОБА_1 знаходився в кварталі 37 Селезівського ПНДВ Поліського природного заповідника, а саме приїхав автомобілем УАЗ НОМЕР_1 збирати чорницю.	Поліський природний заповідник	Визнано винним, штраф в сумі 306,00 грн.
8	Ст. 91 30 вересня 2022 року № 279/3716/22	Відділу поліції № 1 Коростенського РУП ГУНП в Житомирській області	25.07.2022 року о 8 год. 50 хв. ОСОБА_1 знаходився в кварталі 61 Селезівського ПНДВ Поліського природного заповідника, а саме приїхав автомобілем УАЗ НОМЕР_1 збирати чорницю.	Поліський природний заповідник	Визнано винним, штраф в сумі 153,00 грн

9	Ст. 91 29 вересня 2022 року № 279/3715/ 22	Поліський природний заповідник	24.07.2022 о 9 год. 20 хв. ОСОБА_1 знаходився в кв. 57 Селезівського ПНДВ Поліського природного заповідника, а саме приїхав автомобілем Мерседес 410, реєстраційний номер НОМЕР_1 , збирати чорницю.	Поліський природний заповідник	Визнано виним та звільнено від адміністративної відповідальності за мало-значністю вчиненого правопорушення, обмежившись усним зауваженням.
10	Ст. 91 18 травня 2022 року № 284/5/22	ПЗ «Древлянсь- кий»	17 грудня 2021 року ОСОБА_1 перебував в лісовому масиві, а саме, обході №1, що розташований на території ПЗ «Древлянський»	ПЗ «Древлянсь- кий»	Визнано винним та провадження у справі закрито у зв'язку із закінченням строку накладення адміністративного стягнення.
11	Ст. 91 08 лютого 2022 року № 284/4/22	ПЗ «Древлянсь- кий»	25 грудня 2021 року о 19 годині 39 хв. ОСОБА_2 перебував на території виселеного с.Калинівка природного заповідника «Древлянський»	ПЗ «Древлянсь- кий»	Визнано винним у вчиненні та звільнено його від адміністративної відповідальності, обмежившись усним зауваженням.
12	Ст. 91 17 січня 2022 року № 284/856/2 1	ПЗ «Древлянсь- кий»	30 жовтня 2021 року о 15 годині 55 хвилині ОСОБА_1 проїхав автомобілем в лісовий масив Народицького ПНДВ	ПЗ «Древлянсь- кий»	Закрито у зв'язку із відсутністю події і складу адміністративного правопорушення.
13	Ст. 91 14 січня 2022 року № 284/1003/ 21	ПЗ «Древлянсь- кий»	25 грудня 2021 року о 19 годині 39 хв. ОСОБА_1 перебував на території виселеного с.Калинівка природного заповідника «Древлянський»	ПЗ «Древлянсь- кий»	Визнано винним та звільнено від адміністративної відповідальності, обмежившись усним зауваженням.
14	Ст. 91 30 грудня 2021 року № 284/1002/ 21	ПЗ «Древлянсь- кий»	Порушення правил охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду.	ПЗ «Древлянсь- кий»	Направлено для належного оформлення.
15	Ст. 91 29 грудня 2021 року	ПЗ «Древлянсь- кий»	Порушення правил охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду.	ПЗ «Древлянсь- кий»	Направлено для належного оформлення.

	№ 284/1001/ 21				
16	Ст. 91 29 грудня 2021 року № 284/788/2 1	ПЗ «Древлянський»	8 вересня 2021 року ОСОБА_1 заїхав власним автомобілем на територію ПЗ «Древлянський»	ПЗ «Древлянський»	Визнано винним та провадження у справі закрито у зв'язку із закінченням строку накладення адміністративного стягнення.
17	Ст. 91 29 грудня 2021 року № 284/787/2 1	ПЗ «Древлянський»	28 вересня 2021 року ОСОБА_1 заїхав власним автомобілем на територію ПЗ «Древлянський»	ПЗ «Древлянський»	Визнано винним та провадження у справі закрито у зв'язку із закінченням строку.
18	Ст. 91 29 грудня 2021 року № 284/786/2 1	ПЗ «Древлянський»	28 вересня 2021 року ОСОБА_1 заїхав власним автомобілем на територію ПЗ «Древлянський»	ПЗ «Древлянський»	Визнано та закрито у зв'язку із закінченням строку.
19	Ст. 91 17 грудня 2021 року № 284/809/2 1	ПЗ «Древлянський»	14 жовтня 2021 року о 14 годині ОСОБА_1 перебував в лісовому масиві поблизу села Малі Кліщі, що відноситься до території природного заповідника «Древлянський»	ПЗ «Древлянський»	Закрито у зв'язку із відсутністю події і складу правопорушення.
20	Ст. 91 29 листопада 2021 року № 284/808/2 1	ПЗ «Древлянський»	07 жовтня 2021 року о 12 годині 45 хвилин, ОСОБА_1 заїхав вантажним автомобілем в село Звездаль Коростенського району Житомирської області, що знаходиться на території ПЗ «Древлянський»	ПЗ «Древлянський»	Визнано винним та звільнено від адміністративної відповідальності, обмежившись усним зауваженням.
21	Ст. 91 29 листопада 2021 року № 284/715/2 1	ПЗ «Древлянський»	6 серпня 2021 року ОСОБА_1 заїхав автомобілем «Renо Kangoo» н.з. НОМЕР_1 на територію ПЗ «Древлянський»	ПЗ «Древлянський»	Визнано винним та провадження у справі закрито у зв'язку із закінченням строку.
22	Ст. 91 29 листопада 2021 року	ПЗ «Древлянський»	20 серпня 2021 року о 09 годині 45 хвилин ОСОБА_1 заїхав автомобілем «ГАЗ-53» н.з. НОМЕР_1 на територію урочища Замоштя, розташованого в ПЗ «Древлянський»	ПЗ «Древлянський»	Визнано винним та провадження у справі закрито у зв'язку із закінченням строку.

	№ 284/714/2 1				
23	Ст. 91 24 листопада 2021 року № 284/707/2 1	ПЗ «Древлянський»	20 серпня 2021 року о 10 годині ОСОБА_1 перебував в лісовому масиві урочища Замоштя, що знаходиться на території ПЗ «Древлянський»	ПЗ «Древлянський»	Визнано винним та провадження у справі закрито у зв'язку із закінченням строку.
24	Ст. 91 27 жовтня 2021 року № 284/658/2 1	ПЗ «Древлянський»	23 липня 2021 року о 18 годині 23 хвилині ОСОБА_1 перебувала в лісовому масиві села Малі Кліщі, що знаходиться на території ПЗ «Древлянський»	ПЗ «Древлянський»	Визнано винним та провадження закрито у зв'язку із закінченням строку.
25	Ст. 91 27 жовтня 2021 року № 284/655/2 1	ПЗ «Древлянський»	23 липня 2021 року о 18 годині 23 хвилині ОСОБА_1 перебувала в лісовому масиві села Малі Кліщі, що знаходиться на території ПЗ «Древлянський»	ПЗ «Древлянський»	Визнано винним та провадження закрито у зв'язку із закінченням строку.
26	Ст. 91 27 жовтня 2021 року № 284/657/2 1	ПЗ «Древлянський»	23 липня 2021 року близько 18 години 30 хвилині ОСОБА_1 перебувала в лісовому масиві села Малі Кліщі, що знаходиться на території ПЗ «Древлянський»	ПЗ «Древлянський»	Визнано винним та провадження закрито у зв'язку із закінченням строку.
27	Ст. 91 27 жовтня 2021 року № 284/656/2 1	ПЗ «Древлянський»	23 липня 2021 року о 18 годині 30 хвилин ОСОБА_1 перебувала в лісовому масиві села Малі Кліщі, що знаходиться на території ПЗ «Древлянський»	ПЗ «Древлянський»	Визнано винним та провадження закрито у зв'язку із закінченням строку.
28	Ст. 91 26 жовтня 2021 року № 284/803/2 1	ПЗ «Древлянський»	16 вересня 2021 року о 10 годині 47 хв. ОСОБА_1 перебував на території с.Малі Кліщі Коростенського району Житомирської області, яке відноситься до території природного заповідника «Древлянський»	ПЗ «Древлянський»	Взнано винним та звільнено від відповідальності, обмежившись усним зауваженням.
29	Ст. 91 25 жовтня 2021 року № 284/660/2 1	ПЗ «Древлянський»	3 липня 2021 року близько 18 години 30 хвилин ОСОБА_1 проїхав автомобілем «Mercedes Benz» н.з. НОМЕР_2 по лісовому масиву села Малі Кліщі, що знаходиться на території ПЗ «Древлянський»	ПЗ «Древлянський»	Визнано винним та провадження закрито у зв'язку із закінченням строку.

30	Ст. 91 25 жовтня 2021 року № 284/661/2 1	ПЗ «Древлянський»	23 липня 2021 року близько 18 години 30 хвилин ОСОБА_1 перебувала в лісовому масиві села Малі Кліщі, що знаходиться на території ПЗ «Древлянський»	ПЗ «Древлянський»	Визнано винним та провадження закрито у зв'язку із закінченням строку.
31	Ст. 91 25 жовтня 2021 року № 284/654/2 1	ПЗ «Древлянський»	23 липня 2021 року о 18 годині 30 хвилин ОСОБА_1 перебувала в лісовому масиві села Малі Кліщі, що знаходиться на території ПЗ «Древлянський»	ПЗ «Древлянський»	Визнано винним та провадження закрито у зв'язку із закінченням строку.
32	Ст. 91 25 жовтня 2021 року № 284/659/2 1	ПЗ «Древлянський»	23 липня 2021 року о 18 годині 30 хвилин ОСОБА_1 перебувала в лісовому масиві села Малі Кліщі, що знаходиться на території ПЗ «Древлянський»	ПЗ «Древлянський»	Визнано винним та провадження закрито у зв'язку із закінченням строку.
33	Ст. 91 07 жовтня 2021 року № 294/1171/ 21	Державної екологічної інспекції Поліського округу	на території та об'єкти природно-заповідного фонду, Чуднівського лісництва в с. Троща виявлено часткове засмічення окремими побутовими відходами (пластикові пляшки) парку пам'ятки садово паркового мистецтва загальнодержавного значення «Трощанський»	«Трощанський»	Закрито у зв'язку із закінченням строку.
34	Ст. 91 27 вересня 2021 року № 284/741/2 1	ПЗ «Древлянський»	07 вересня 2021 року о 19 годині 45 хвилин ОСОБА_1 знаходився у лісовому масиві поблизу села Ганівка Коростенського району Житомирської області, що знаходиться на території ПЗ «Древлянський»	ПЗ «Древлянський»	Визнано винним та штраф в сумі 153 гривні.
35	Ст. 91 21 вересня 2021 року № 284/728/2 1	ПЗ «Древлянський»	03 вересня 2021 року о 17 годині 30 хв. ОСОБА_1 перебував на території виселеного с.Шишелівка природного заповідника «Древлянський»	ПЗ «Древлянський»	Визнати винним та звільнити від адміністративної відповідальності, обмежившись усним зауваженням.
36	Ст. 91 19 липня 2021 року № 284/430/2 1	ПЗ «Древлянський»	08 червня 2021 року о 17 годині 46 хв. ОСОБА_1 перебував на території Розсохівського ПНДВ природного заповідника «Древлянський»	ПЗ «Древлянський»	Визнати винним та звільнити від адміністративної відповідальності, обмежившись усним зауваженням.

37	Ст. 91 05 липня 2021 року № 284/461/2 1	ПЗ «Древлянсь- кий»	Не зазначено	ПЗ «Древлянсь- кий»	Направлено для належного оформлення.
38	Ст. 91 14 червня 2021 року № 284/431/2 1	ПЗ «Древлянсь- кий»	Не зазначено	ПЗ «Древлянсь- кий»	Направлено для належного оформлення.
39	Ст. 91 08 червня 2021 року № 286/1186/ 21	Державна екологічна інспекція Поліського округу	22 березня 2021 року, біля 11 год. 30 хв., громадянин ОСОБА_1 порушив правила охорони та збереження парк-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення «Юліно», а саме здійснив в межах території природо-заповідного фонду самовільну порубку дерев породи граб, осика, вільха.	«Юліно»	Звільнено від адміністративної відповідальності, обмежившись усним зауваженням.
40	Ст. 91 17 травня 2021 року № 288/637/2 1	Державна екологічна інспекція Поліського округу	ОСОБА_1 01квітня 2021року о11.00годині порушив правилаохорони тавикористання територійта об`єктівприродно заповідного фонду,а саме:не вживзаходів дляпопередження шкідливоговпливу натериторії ПЗФ,як посадоваособа допустивнезаконну рубку трьохдерев породи«Черешня» натериторії лісового заказника місцевого значення «Попільнянський ліс»	«Попіль- нянський ліс»	Повернути до для належного оформлення відповідно до вимог закону.
41	Ст. 91 27 квітня 2021 року № 277/253/2 1	Державна екологічна інспекція Поліського округу	О 12годині 30хвилин 04.02.2021року ОСОБА_1 порушив правилаохорони тавикористання територійта об`єктівприродно заповідного фонду,а самедопустив засміченняботанічного заказникамісцевого значення«Ольгино»	«Ольгино»	Закрито за відсутністю в діях події та складу адміністративного правопорушення.
42	Ст. 91 26 квітня 2021 року №: 272/414/2 1	Державна екологічна інспекція Поліського округу	02 квітня 2021 року о 10 год. 20 хв. ОСОБА_1 порушив правила охорони та використання територій та об"єкта природно - заповідного фонду, а саме будучи посадовою особою не переніс в	«Андру- шівський ліс»	Повернуто для належного оформлення.

			натурі межі лісового заказника місцевого значення Андрушівський ліс № 1 - з установкою відмежувальних, державних знаків та аншлагів		
43	Ст. 91 06 серпня 2020 року № 276/1606/ 19	Державна екологічна інспекція Поліського округу	Посадова особа не вжив заходів негативного впливу на територію природно-заповідного фонду, в результаті чого в орнітологічному заказнику місцевого значенням "Колонія чапель" було допущено незаконну порубку двох дерев породи сосна.	«Колонія чапель»	Закрито у зв'язку зі спливом строків накладання адміністративного стягнення.
44	Ст. 91 06 серпня 2020 року № 276/1605/ 19	Державна екологічна інспекція Поліського округу	Посадова особа не вжила заходів негативного впливу на територію природно-заповідного фонду, в результаті чого ботанічний заказник місцевого значенням "Давиди" засмічено побутовими відходами.	«Давиди»	Закрито у зв'язку зі спливом строків накладання адміністративного стягнення.
45	Ст. 91 17 липня 2020 року № 287/503/2 0	Державна екологічна інспекція Поліського округу	Допустив точкове засмічення загально зоологічного заказника загальнодержавного значення «Казява» побутовими відходами	«Казява»	Закрито у зв'язку зі спливом строків накладання адміністративного стягнення.
46	Ст. 91 16 червня 2020 року № 287/504/2 0	Державна екологічна інспекція Поліського округу	Не вжив заходів щодо негативного впливу на об'єкт природно-заповідного фонду, а саме допустив лісосічну захаращеність на території лісового заказника «Корч»	«Корч»	Закрито у зв'язку зі спливом строків накладання адміністративного стягнення
47	Ст. 91 12 травня 2020 рік № 277/250/2 0	Державна екологічна інспекція Поліського округу	Посадова особа допустив точкове засмічення (пластиковими бутылками) ботанічного заказника загальнодержавного значення «Городницький»	«Городницький»	Звільнено за малозначністю, оголосивши -усне зауваження.
48	Ст. 91 13 квітня 2020 року № 281/304/2 0	Державна екологічна інспекція Поліського округу	Посадова особа не проконтролював роботу підлеглих і допустив розробку лісосіки СРВ -2019р, в кв-73, вид - 10(2)-пл-0,5 га Літківського лісництва, ДП «Лугинське ЛГ» на території заказника місцевого значення «Радогощанський»	«Радогощанський»	Штраф 153 гривні 00 копійок.
49	Ст. 91 08 квітня 2020 року	Державна екологічна інспекція Поліського округу	Допустив точкове засмічення гідрологічного заказника загальнодержавного значення «Червоновільський»	«Червоновільський»	Звільнено від відповідальності, усне зауваженням.

	№ 285/1059/20				
50	Ст. 91 06 квітня 2020 року № 285/1061/20	Державна екологічна інспекція Поліського округу	Допустив точкове засмічення побутовими відходами (Пластиковими пляшками) лісового заказника місцевого значення "Михеєвський"	«Михеєвський»	Штраф 255 гривень.
51	Ст. 91 30 липня 2021 року № 286/2312/21	Державна екологічна інспекція Поліського округу	ОСОБА_1 порушив правила охорони та використання територій та об'єктів ПЗФ, а саме 11 червня 2021 року, о 11 год. 00 хв., під час проведення планової перевірки Поліського природного заповідника, в кварталі 29 вид. 27 Селезівського лісництва, виявлено залишки вогнищ на лісових дорогах.	Поліський природний заповідник	Визнано винним і звільнено від відповідальності, обмежившись усним зауваженням.
51	Ст. 91 30 липня 2021 року № 286/2311/21	Державна екологічна інспекція Поліського округу	ОСОБА_1 порушив правила охорони та використання територій та об'єктів ПЗФ, а саме 10 червня 2021 року, о 13 год. 35 хв., під час перевірки Перганського лісництва Поліського природного заповідника в кварталі 48 у відділі 74, було виявлено пошкодження дерев в кількості 3 штук дерев породи береза та 5 штук дерев породи сосна.	Поліський природний заповідник	Визнано винним і звільнено від відповідальності, обмежившись усним зауваженням.
52	Ст. 91 30 липня 2021 року № 286/2309/21	Державна екологічна інспекція Поліського округу	ОСОБА_1 порушив правила охорони та використання територій та об'єктів ПЗФ, а саме 10 червня 2021 року, о 10 год. 30 хв., під час проведення планової перевірки Поліського природного заповідника, виявлено в обході №6 кв. 50 Копищенського лісництва залишки вогнищ на лісових дорогах.	Поліський природний заповідник	Визнано винним і звільнено від відповідальності, обмежившись усним зауваженням.
53	Ст. 91 30 липня 2021 року № 286/2313/21	Державна екологічна інспекція Поліського округу	Виявлено два незаконно зрізані дерева, а саме одне дерево породи сосна та одне дерево породи осина. Як посадова особа ОСОБА_1 допустила порубку двох дерев на території господарської ділянки Поліського природного заповідника с. Селезівка Овруцького району.	Поліський природний заповідник	Визнано винним і звільнено від відповідальності, обмежившись усним зауваженням.

Наведений аналіз судової практики засвідчує, що за період 2020-2023 років уповноважені посадові особи Поліського природного заповідника направили на розгляд суду усього 1 протокол про вчинення адміністративного правопорушення, яке полягало у незаконному перебуванні на природоохоронній території з метою збору чорниці.

При цьому, працівниками поліції складено 2 протоколи за аналогічними фактами.

Поряд з тим, загальновідомим є той факт, що місце населення цілковито нехтує природоохоронними обмеженнями, які діють у Поліському природному заповіднику.

Так, територія заповідника є місцем масового збору ягід і грибів, як населенням навколишніх сіл, так і збирачами з віддалених населених пунктів і, навіть, сусідніх областей.

Дослідження цієї проблематики у сезон збору грибів і ягід засвідчує, що для місцевого населення фактично склалося таке собі «звичаєве право» ходити в прилеглий заповідник за дарами природи.

Хоча такі дії є порушенням вимог чинного законодавства, протистояти їм адміністративними методами складно.

По-перше, принциповість реагування охоронців природи знаходить категоричне несприйняття з боку людей, які себе порушниками не вважають, оскільки такий промисел в прилеглих лісах вівся з діда-прадіда і, на їхню думку, це жодної школи природі не приносить.

По-друге, масовість порушень природоохоронного режиму щодо перебування на території заповідника позбавляє можливості припинити це явище повністю.

По-третє, через недосконалість чинного законодавства відсутній механізм дозволу організованого збору грибів та ягід на виділених територіях за умови додержанням норм природоохоронного законодавства (зокрема без проїзду

транспорт, додержання умов тиші, не використання заборонених знарядь збору тощо).

По-четверте, низький рівень просвітницької роботи серед населення та відсутність організованих форм взаємодії з населенням.

По-п'яте, недостатній рівень установленої відповідальності за порушення вимог природоохоронного законодавства, адже мало кого зупинить винесене судом попередження чи штраф у максимум кількесот гривень.

Не зважаючи на існуючі проблемні питання, рівень організації та досягнуті результати адміністрацією Поліського природного заповідника у цій сфері не можна вважати задовільними.

Адже робота на вказаному напрямку фактично згорнута, що не сприяє захисту встановленого правопорядку задля зміцнення законності, профілактики та протидії правопорушенням, формування у громадян поваги до законів України та правил співжиття, безумовного виконання ними власних обов'язків.

Такий стан речей сприяє формуванню у громадян відчуття всездозволеності та безвідповідальності, а шкода, завдана порушенням природоохоронного режиму, навіть не може бути обрахована.

Як засвідчує проведений нами аналіз, порушення вимог природоохоронного законодавства є більш різноманітними та поширеними. Зокрема, це більш яскраво видно на прикладі діяльності державного заповідника «Древлянський».

Звертає на себе увагу й інша обставина – низький рівень підготовки матеріалів про адміністративні правопорушення та відсутність реального покарання для правопорушників.

Так, із досліджених 53 адміністративних справ всього у 5 на порушників накладено реальний вид стягнення у виді штрафу. В інших випадках провадження по справі про адміністративне правопорушення закриті (суд обмежився усним зауваженням ба за недоведеністю вини чи у зв'язку зі спливом строків накладання адміністративного стягнення) або матеріали направлені до уповноваженого органу на доопрацювання.

Також наведений аналіз вказує на недоліки в роботі уповноважених осіб Поліського природного заповідника, що призводить до порушення правила охорони та використання територій і об'єктів за що їх самих притягують до адміністративної відповідальності.

Крім того, заповідні території стають об'єктом й інших посягань, про що є інформація у публічному доступі, зокрема щодо незаконної порубки дерев, видобутку бурштину тощо.

Так, Мінприроди у листі від 26.10.2023 заперечило щодо продажу на аукціоні ділянки Копишанська (розташована у Коростенському районі Житомирської області) для геологічного вивчення та дослідно-промислової розробки родовищ бурштину.

Підставою для прийняття такого рішення стало те, що ця ділянка межує з входить до охоронної зони Поліського природного заповідника та на ній розташована частина лісового заказника місцевого значення «Урочище Гала». Крім того, указана ділянка належить до складу Убортської ключової території національного рівня екологічної мережі Житомирської області та повністю розташована у межах території Смарагдової мережі UA0000001 Poliskyi [70].

Таким чином захист території заповідника та його правоохоронному режиму повинен бути всеосяжним: від місцевого рівня до рівня міністерств.

З рахуванням наведеного, вбачається за необхідне адміністрації Поліського природного заповідника:

- посилити просвітницьку роботу серед населення, передусім молоді, щоб домогтися формування стійкої громадянської позиції, спрямованої на додержання правила використання територій, що перебувають під охороною;
- покращити взаємодію з правоохоронними органами, органами державної влади та місцевого самоврядування, передусім місцевих громад;
- спрямувати зусилля на виявлення порушень природоохоронного законодавства та забезпечити принциповість реагування;

- ініціювати зміни до чинного законодавства, які будуть на розвиток заповідної справи у дусі взаємовигідного врахування потреб місцевого населення;
- постійно підвищувати професійний рівень осіб, уповноважених на виявлення та подальше реагування на порушення вимог природоохоронного законодавства.

На наше переконання реалізація такого комплексу заходів позитивно вплине на розвиток Поліського природного заповідника та заповідної справи в цілому.

Висновки

Науково-технічний прогрес останніх десятиліть пов'язаний з негативним впливом людства на довкілля. Якщо не приділяти увагу захисту довкілля екологічна ситуація буде постійно погіршуватися. Задля запобігання цьому застосовуються різні правові засоби.

Відповідальність за порушення екологічного законодавства установлена адміністративним, кримінальним, цивільним, трудовим та іншим законодавством, про що вказано у статті 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

При цьому, притягнення винних до дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності не звільняє їх від обов'язку компенсації заподіяної шкоди.

За результатами проведеного дослідження, на прикладі результатів роботи органів прокуратури (викладених в офіційних звітах) установлено, що порушення законодавства у сфері довкілля є надзвичайно поширеними.

У зв'язку з цим діяльність із судового захисту інтересів держави в сфері довкілля (позакримінальний аспект) значно переважає над іншими напрямками та за окремими показниками складає 99% від загальних результатів роботи (передусім у земельній сфері).

Оскільки існуючі статистичні звіти не розмежують результати діяльності щодо захисту об'єктів ПЗФ, вбачається за необхідне внести зміни в існуючу систему звітності, доповнивши її відповідними розділами.

За результатами аналізу протидії кримінальним правопорушенням у сфері довкілля встановлено, що їх питома коливається у межах 1-1,5% від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень (як по державі, так і по Житомирській області), проте їх числовий вираз є значним.

Так, за 8 місяців поточного року зареєстровано 87 кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконними діями з лісом. Питома вага цих злочинів серед інших, вчинених проти довкілля, становить 72,5%, що на понад 20 % більше ніж по Україні.

Досліджені статистичні показники засвідчили, що в умовах протистояння збройній агресії РФ рівень злочинів проти довкілля знову збільшується та за 8 місяців цього року по окремих показниках майже зрівнявся або навіть перевищив показник за повний 2022 рік.

У зв'язку з цим, на нашу думку, задля ефективності протидії кримінальним правопорушенням цієї категорії необхідно прирівняти умисну форму розкрадання чи знищення природних ресурсів до мародерства в умовах воєнного або надзвичайного стану та значно посилити відповідальність за їх вчинення, у тому числі на об'єктах природно-заповідного фонду.

Також, вбачається за доцільне доповнити існуючу систему звітності відповідними статистичними показниками щодо обліку злочинів, вчинених безпосередньо на території та об'єктах природно-заповідного фонду.

Крім того, автором підтримано позицію науковців та практиків щодо криміналізації екоциду на міжнародному рівні та напрацювання міжнародного механізму компенсації трильйонів збитків, завданих довкіллю під час війни.

Крім того, за результатами дослідження роботи Поліського природного заповідника щодо протидії правопорушенням у сфері охорони довкілля, автор дійшов висновку, що рівень організації та досягнуті результати адміністрацією заповідника у цій сфері не можна вважати задовільними.

Так, аналіз судової практики засвідчує, що за період 2020-202 років уповноважені посадові особи Заповідника направили на розгляд суду усього 1 протокол про вчинення адміністративного правопорушення, яке полягало у незаконному перебуванні на природоохоронній території з метою збору чорниці.

Поряд з тим, дослідження цієї проблематики засвідчує, що для місцевого населення фактично склалося «звичаєве право» – в сезон збору грибів і ягід ходити у прилеглий заповідник за дарами природи.

Такий стан речей сприяє формуванню у громадян відчуття всездозволеності та безвідповідальності, а шкода, завдана порушенням природоохоронного режиму, не може бути обрахована та відшкодована.

Автором досліджено причини та умови, що призвели до такої ситуації та сформовано практичні рекомендації, спрямовані на її подолання:

- посилити просвітницьку роботу серед населення, передусім молоді, щоб домогтися формування стійкої громадянської позиції, спрямованої на додержання правила охорони та використання територій, що перебувають під охороною;
- покращити взаємодію з правоохоронними органами, органами державної влади та місцевого самоврядування, передусім місцевих громад;
- спрямувати зусилля на виявлення порушень природоохоронного законодавства та забезпечити принциповість реагування;
- ініціювати зміни до чинного законодавства, які будуть на розвиток заповідної справи у дусі взаємовигідного врахування потреб місцевого населення;
- постійно підвищувати професійний рівень осіб, уповноважених на виявлення та подальше реагування на порушення вимог природоохоронного законодавства.

Підсумовуючи вище викладене варто наголосити, що однією із найважливіших функцій будь-якої держави є правова охорона навколишнього природного середовища, а особливо – об'єктів природно-заповідного фонду.

Наразі в умовах збройної агресії російської федерації перед кожним з нас стоять посилені виклики, у тому числі в сфері охорони і захисту довкілля.

Тому кожен: і громадянин, і посадова особа повинні прикласти максимальні зусилля для здорового і безпечного існування сьогоденного та майбутніх поколінь.

Список використаних джерел

1. Конституція України за ред. від 01.01.2020 р. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/>.
2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни за ред. від 12.08.1949 р. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.
4. Кримінальний кодекс України в ред. Від 05.10.2023 // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
5. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 3 березня 2022 року № 2117-IX, // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text>.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення в ред. від 14.10.2013 р. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

7. Кодекс законів про працю України в ред. від 01.10.2023 р. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

8. Кодекс України про надра в ред. від 01.10.2023 р. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text>.

9. Лісовий кодекс України в ред. від 23.01.2023 р. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>.

10. Водний кодекс України в ред. від 01.10.2023 р. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

11. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» в ред. від 24.08.2023 р. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>.

12. Закон України «Про екологічну мережу України» в ред. від 31.03.2023 р. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1864-15#Text>.

13. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» в ред. від 08.10.2023 // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>.

14. Закон України «Про тваринний світ» в ред. від 01.10.2023 // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text>.

15. Закон України «Про рослинний світ» в ред. від 17.03.2021 // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14#Text>.

16. Закон України «Про Червону книгу України» в ред. від 31.03.2023 // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3055-14#Text>.

17. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» в ред. від 28.02.2019 // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.

18. Закон України «Про прокуратуру» (зі змінами) від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII, // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

19. Наказ Генерального прокурора від 21 серпня 2020 року № 389 «Про організацію діяльності прокурорів щодо представництва інтересів держави в суді». Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора, // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://gp.gov.ua/ua/posts/nakazi-generalnogo-prokurora-z-osnovnih-napryamiv-prokurorskoji-diyalnosti>).

20. Звіт Форми № П «квартальна», затверджений наказом Генерального прокурора від 20 січня 2021 року № 11, за січень - червень 2023 року. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора, // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-robotu-organiv-prokuraturi-2>.

21. Звіт Форми № П «квартальна», затверджений наказом Генерального прокурора від 20 січня 2021 року № 11, про результати роботи Житомирської обласної прокуратури за 9 місяців 2023 року. Офіційний сайт Житомирської обласної прокуратури // [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://zhit.gp.gov.ua/ua/materials.html?_m=publications&_t=rec&id=343929

22. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-серпень 2023 року (Форма № 1(місячна), затверджена наказом Генерального прокурора від 30 червня 2020 року № 299 За погодженням з Держстатом) // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>).

23. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-серпень 2023 року (Форма № 1(місячна), затверджена наказом Генерального прокурора від 30 червня 2020 року № 299 За погодженням з Держстатом) // [Електронний ресурс]

// Режим доступу: https://zhit.gp.gov.ua/ua/materials.html?_m=publications&_t=cat&id=118753.

24. Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2021 р. № 443-р. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnogo-planu-dij-z-ohoroni-navkolishnogo-prirodnogo-seredovishcha-na-period-do-2025-roku-i210421-443>.

25. Положення «Про наукову та науково-технічну діяльність природних і біосферних заповідників та національних природних парків», затверджене наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 29.10.2015 № 414, [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1444-15#Text>.

26. Положення «Про екологічну освітньо-виховну роботу установ природно-заповідного фонду України», затверджене наказом Міністерства екології та природних ресурсів України 26.10.2015 № 399, [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1414-15#Text>.

27. Положення «Про службу державної охорони природно-заповідного фонду України», затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 14 липня 2000 року № 1127, [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-2000-%D0%BF#Text>.

28. Положення про Поліський природний заповідник, затверджене Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 10.03.2009 № 117 (у редакції наказу Міністерства енергетики та захисту довкілля України від 26.12.2019 № 556, [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/13m9WHY3pt9ziHsRY3KvJJjBTDrhQc578/view>.

29. Академічний тлумачний словник. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://sum.in.ua>.

30. Авер'янов В. Б. Питання методології сучасної адміністративно-правової доктрини України (аналітичний огляд цікавого і корисного дослідження) [Текст] / В. Авер'янов // Право України. - 2005. - № 1. - С. 26-29.

31. Адміністративне право України / [Коломоець Т.О., Ващенко С.В., Поліщук В. Г.] ; За ред.. Т. О. Коломоець. – К. : Істина, 2008. – 457 с.

32. Адміністративне право України. Академічний курс Підручник / За ред. проф.. Авер'янов В.Б. Т. 2– К., 2009.

33. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У двох томах: Том 2. Особлива частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. - К.: Юрид. думка, 2005. - 624 с.

34. Адміністративно-правова охорона довкілля // Єщук О. М. // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2017. – Вип. 2, с. 130-133.

35. Адміністративно-правові засоби в механізмі охорони навколишнього природного середовища // М. В. Лошицький // Митна справа №1(97)' 2015. – с. 79-85.

36. Вронська Г. «Питання охорони довкілля в практиці ЄСПЛ та їх вплив на судову практику в Україні. Судово-юридична газета, 23 червня 2020 року. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://sud.ua/ru/news/blog/172025-pitannya-okhoroni-dovkillya-v-praktitsi-yespl-ta-yikh-vpliv-na-sudovu-praktiku-v-ukrayini>.

37. Галуцько В.В., Курило В.І., Короед С.О. та ін. А 313 Адміністративне право України. Загальне адміністративне право: навчальний посібник // за ред. проф. В. В. Галуцька. – Херсон: Грінь, 2015. – 272 .

38. Гіждіван Л. Про загальні питання міжнародної відповідальності за екологічну шкоду / Л. Гіждіван // Право України. – 2010. – № 7. – С. 164–168.

39. Гетьман А.П., Шульга М.В., Анісімов Г.В., Соколова А.К. Екологічне право України в запитаннях та відповідях : навч. посіб. Харків : ТОВ «Одіссей», 2008. 480 с. 5.

40. Григоренко А.В. Охорона навколишнього природного середовища. Екологічна безпека. Законодавство. Методики. Рекомендації : практичний посібник. Харків : вид-во «Право», 2017. 288 с.

41. Денисюк І., Поняття екологічних адміністративних правопорушень, що розглядаються судами. Підприємництво, господарство і право, 6/2019. УДК 342.9 DOI // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.6.26>.

42. Екологічне право України : академічний курс. Друге видання / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 720 с. 9. Екологічне право України : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Каракаша І.І. Одеса : Фенікс, 2012. 788 с.

43. Ємець Л. О., Адміністративно-правові засади управління у сфері забезпечення екологічної безпеки держави: напрями удосконалення, УДК 351.74(477) DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.4.14>. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/4_2020/16.pdf.

44. Задорожній О. В. Міжнародне право навколишнього середовища : підручник / О. В. Задорожній, М. О. Медведєва. – К. : Проміні, 2010. – 510 с.

45. Золотарьова Н. І. Методологія дослідження адміністративної діяльності правоохоронних органів у сфері екологічної безпеки / Н. І. Золотарьова // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. - 2013. - № 4. - С. 114-118.

46. Костін А. «Довкілля більше не має бути мовчазною жертвою війни». Офіс Генерального прокурора. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://t.me/pgov_gov_ua/13947.

47. Красіліч Н. Д. Поняття та підстави юридичної відповідальності за екологічні правопорушення. Екологічне право України. Академічний курс : підручник / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. С. 334–340.

48. ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ОХОРОНА ДОВКІЛЛЯ. Навчально-методичний посібник для тренерів (суддів-викладачів) за загальною редакцією О. В. Кравченко. Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), 2016 © МБО «Екологія – Право – Людина», 2016. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://www.fair.org.ua/content/library_doc/Curriculum_EPL_print.pdf.

49. Вікторія Літвінова, заступниця Генерального прокурора України. «Російські злочини на українській землі: як війна впливає на наше довкілля» // [Електронний ресурс] // <https://interfax.com.ua/news/blog/896719.html>.

50. Лихогляд В. П., «Проблеми екологічного законодавства», Південноукраїнський правничий часопис, 4-2019, Ч. 2, УДК 341.645.5 DOI // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.4.2.32>.

51. Лозо В. І. Становлення і розвиток правових основ екологічної стратегії Європейського Союзу / В. І. Лозо. – Х. : Право, 2008. – 251 с.

52. Кримінологічний аналіз кримінальних правопорушень проти довкілля // С. Ю. Лукашевич, Н. С. Шевченко // Вісник Асоціації кримінального права України, 2021, № 1(15), УДК 343.9, 242-255 – с., [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://vakr.nlu.edu.ua/article/view/231356>.

53. Лук'янченко С. О. Адміністративна преюдиція в кримінальному праві України // Митна справа №3/99 (2015). – 66-71 с.

54. Матчук С.В., Кріпостна Т.В. Адміністративно-правова відповідальність за екологічні правопорушення // ЮРИДИЧНА НАУКА № 7/2015. 46-51 с.

55. Методологія наукових досліджень : навч. посібник / В. Є. Юринець. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 178 с.

56. Методологія та організація наукових досліджень : навчальний посібник / Б. І. Мокін, О. Б. Мокін. – Вінниця : ВНТУ, 2014. – 180 с.

57. Муза О. В. Виникнення і розвиток адміністративно-деліктних правовідносин // Київ, 2014. – 5 с.

58. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення : навч. посіб. / Т.К. Оверковська, Н.М. Опольська; Вінн. нац. аграр. ун-т. – Вінниця:

ВНАУ, 2019. 254 с. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://repository.vsau.org/getfile.php/24510.pdf>

59. КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ Науково-практичний коментар є двох томах Том 2 ОСОБЛИВА ЧАСТИНА 3 а загальною редакцією: академіка Національної академії наук України, академіка Національної академії правових наук України, професора В. Я. Тація; Генерального прокурора України, доктора юридичних наук В. П. Пшонки; академіка Національної академії правових наук України, професора В. І. Борисова; професора В. І. Тютюгіна 5-те видання, доповнене Харків «Право» 2013.

60. Улютіна О. А. Адміністративно-правові засади охорони навколишнього природного середовища та природокористування // Дисертація // Київ, 2011.

61. Міністерство внутрішніх справ України Одеський державний університет внутрішніх справ, Лекція до теми «Злочини проти довкілля» для курсантів 3 курсу денної форми навчання спеціальністю 081 «Право». «28» серпня 2018 року. Розробник: доцент кафедри кримінального прав та кримінології факультету № 1 Чекмарьова І.М. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://oduvvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/tema-27-3.pdf>.

62. Національна академія внутрішніх справ Мультимедійний підручник з навчальної дисципліни «Кваліфікація окремих видів злочинів» // [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://arm.naiiu.kiev.ua/books/kval-ok-zlochuniv-25-04-207/lectures/lecture_6.html.

63. Злочини проти довкілля. Питання кваліфікації: науково-практичне видання / А.М. Шульга. – Х. : НікаНова, 2012. – 192 с., с. 8-9, [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://dspace.univd.edu.ua/items/e47d08cd-5f1d-4145-a0d8-d4ed5586afcb>.

64. Офіційне інтернет-представництво Президента України. «Президент України провів зустріч із членами Міжнародної робочої групи щодо екологічних наслідків війни», // [Електронний ресурс] // Режим доступу:

<https://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-proviv-zustrich-iz-chlenami-mizhnarodnoyi-83917>.

65. Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://ecozagroza.gov.ua/> (станом на 19.09.2023).

66. Конференція «UNITED FOR JUSTICE»: притягнення до відповідальності за воєнні злочини проти довкілля 8 березня 2023, // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://epl.org.ua/announces/united-for-justice-prytyagnennya-do-vidpovidalnosti-za-voeyenni-zlochyny-proty-dovkillya/>.

67. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. «Необхідність правових змін для покарання за злочини проти довкілля під час війни – в Офісі Генпрокурора відбулася робоча зустріч» // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/neobxidnist-pravovix-zmin-dlya-pokarannya-za-zlocini-proti-dovkillya-pid-cas-viini-v-ofisi-genprokurora-vidbulasya-roboca-zustric>).

68. Поліський природний заповідник. Офіційний інтернет-ресурс. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://polesye-reserve.in.ua/head/istoriya.html>.

69. Житомирська обласна державна адміністрація. Цікаве про Поліський природний заповідник. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://eprdep.zht.gov.ua/novyny16.11.2020poliskiy.zapovidnyk.htm>.

70. Офіційний сайт Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/10/Kopyshanska.pdf>.

71. «Екоцид та злочини проти довкілля – що ми можемо робити з цим зараз?» Підсумки екодискусії, 30 червня 2023, // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.irf.ua/ekologichna-inicziatyva-fondu-provela-ekodyskusiyu-prysvyachenu-temi-ekoczydu/>

72. Єдиний державний реєстр судових рішень// [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/>.

